

Date: 5th June-2026

DOIRA USULLARI: O‘ZBEK AN‘ANAVIY MUSIQASINING RITMIK ASOSI

Yunusov Shuhrat Sharafdjanovich

V.Uspenskiy nomidagi respublika

ixtisoslashgan musiqa maktabi

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek an‘anaviy musiqasining ritmik poydevorini tashkil etuvchi doira usullari tadqiq qilinadi. Usul tushunchasining mohiyati, usul tuzilishida «bam» va «bak» zarblarining o‘rni, usullarning turlari va tasnifi, ularning maqom hamda raqs san‘atidagi vazifasi yoritiladi. Shuningdek, usullarni yozib olish, saqlash va kelajak avlodga yetkazish masalalari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot doira usullarining milliy musiqa tafakkuridagi tizimli ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: usul, doira usullari, bam va bak, ritm, maqom, raqs usullari, usulshunoslik, an‘anaviy musiqa, ohang-ritmik tuzilma.

O‘zbek an‘anaviy musiqasida ritm shunchaki vaqt o‘lchovi emas, balki kuy va so‘zni tartibga soluvchi, asarning xarakterini belgilab beruvchi mustaqil tizim hisoblanadi. Ana shu tizimning markazida usul — muayyan zarblar ketma-ketligidan iborat ritmik qolip turadi. Usul, asosan, doira yordamida ifoda etiladi va shu bois doira o‘zbek musiqasining ritmik tafakkurini gavdalantiruvchi asosiy cholg‘u sanaladi.

Ushbu maqolada doira usullari tizimli tarzda o‘rganilib, ularning tuzilishi, tasnifi va musiqa amaliyotidagi vazifalari tahlil etiladi. Bu o‘zbek usulshunosligining nazariy asoslarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Usul — bu muayyan tartibda takrorlanuvchi kuchli va kuchsiz zarblar majmuasidan iborat ritmik qolipdir. Har bir ashula, maqom sho‘basi yoki raqs o‘ziga xos usulga tayanadi, va shu usul asarning o‘ziga xos jaranglashini ta‘minlaydi. Doira esa aynan usulni eshitiladigan, his etiladigan shaklga keltiruvchi asosiy vositadir. Doirachi usulni nafaqat ushlab turadi, balki uni jonlantirib, asar mazmuniga monand boyitadi.

Doira usullarining ritmik o‘zagini ikki asosiy zarb tashkil etadi: pardaning markaziga uriladigan past va to‘liq jarangli «bam» hamda gardish chetiga uriladigan baland va quruq «bak» (yoki «baka»). «Bam» odatda kuchli, tayanch zarb vazifasini bajarsa, «bak» kuchsiz va to‘ldiruvchi zarb sifatida namoyon bo‘ladi. Bu ikki zarbning turlicha navbatlashuvi va kombinatsiyasi orqali oddiydan murakkabga qadar turli usullar hosil qilinadi. Zarblar orasiga qo‘shiladigan mayda barmoq zarblari usulni yanada nozik va boy qiladi.

Doira usullari tuzilishi va vazifasiga ko‘ra turli guruhlariga ajratiladi. Tuzilishiga qarab oddiy (qisqa, kam zarbli) va murakkab (uzun, ko‘p zarbli) usullar farqlanadi. Vazifasiga ko‘ra esa raqs usullari, ashula va katta ashula usullari hamda maqom usullari kabi turlarga bo‘linadi. Raqs usullari ko‘pincha jonli va aniq tuzilishga ega bo‘lsa, maqom usullari murakkabroq va keng nafasli bo‘ladi. Bunday tasnif usullarni o‘rganish, tartibga solish va o‘rgatishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Date: 5th June-2026

Maqom ijrochiligida usul butun ansamblni birlashtiruvchi ritmik tayanch bo'lib, har bir sho'baning o'ziga xos xarakterini belgilaydi. Usul almashuvi maqomning ichki tuzilishini va rivojlanish bosqichlarini ifoda etadi. Raqs san'atida esa doira usuli raqqosaning harakatlari bilan to'liq hamohang bo'ladi: usulning tezligi, dinamikasi va xakteri raqsning umumiy ruhini belgilaydi. Shu tariqa doira usuli musiqa, so'z va harakatni yagona badiiy butunlikka birlashtiradi.

An'anaviy ravishda doira usullari og'zaki yo'l bilan, ustozdan shogirdga ko'rsatish va takrorlash orqali o'tib kelgan. Zamonaviy musiqashunoslikda esa usullarni maxsus belgilar va nota tizimi yordamida yozib olishga e'tibor kuchaygan. Usullarni yozma ravishda qayd etish ularni tizimlashtirish, ilmiy tahlil qilish va kelajak avlodga aniq yetkazish imkonini beradi. Shu bilan birga, og'zaki an'ananing jonli ifodaviyligini yozma shaklda to'liq aks ettirish — usulshunoslikning muhim ilmiy vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa

Doira usullari o'zbek an'anaviy musiqasining ritmik poydevori bo'lib, milliy musiqa tafakkurining o'ziga xosligini belgilaydi. «Bam» va «bak» zarblariga asoslangan usullar oddiydan murakkabgacha bo'lgan keng tizimni tashkil etadi va maqom hamda raqs san'atida hal qiluvchi vazifani bajaradi. Usullarni o'rganish, tasniflash, yozib olish va saqlash — o'zbek usulshunosligini rivojlantirish hamda milliy musiqa merosini kelajak avlodlarga to'liq yetkazishning muhim shartlaridandir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karomatov F.M. O'zbek xalq musiqa ijodi. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
2. Petrosyants A.I. O'zbek xalq cholg'ulari. — Toshkent.
3. Rajabov I. Maqom masalalariga doir. — Toshkent: Fan.
4. Matyoqubov O. Maqomot. — Toshkent: Musiqa.
5. Vyzgo T.S. Markaziy Osiyo musiqa cholg'ulari. — Moskva: Musiqa.